

קווים לדמותו של המקצוע הצבאי בצה"ל

המקצוע הצבאי הוא מקצוע ככל מקצוע המוכר בעולם התעסוקה והאקדמיה, וכולל ידע עיוני ומעשי הנדרש כדי להפעיל עוצמה צבאית ולבנות אותה. עם זאת, נכון היה להקדים את הגדרתו כתחום ידע מעשי להגדרתו כאקדמי שכן אין הוא נבחן בהישגים מדעיים בעולם האקדמי, אלא בניצחון במלחמה

סיור קרבות של בית הספר למלחמה בתל אל-פול, אפריל 2019. המקצוע הצבאי מחייב מפקדים "בעלי אופי מיוחד, כדי שיוכלו לעמוד ברף הדרישה המקצועית בעת מבחן"

המקצוע הצבאי כמושג

ההגדרה העדכנית ביותר למקצוע הצבאי, כפי שמופיעה במסמכי יסוד פנים-צה"ליים, היא: "מקצוע ותחום ידע מעשי שעניינם הפעלת עוצמה צבאית ובניינה באמצעות יישום אמנות המלחמה".¹ להגדרה זאת ניתן להוסיף את התחומים שבהם יש להתמחות כדי לרכוש את המקצוע הצבאי ולהיחשב כבעליו: אימוץ "...תכונות, ערכים, אתיקה מקצועית, תקנים, כללי התנהגות ומיומנויות הנוגעים לחשיבה ולעשייה הצבאית, לקיים תודעת אחריות אישית וקיבוצית, משמעת ותחושת שייכות לצבא ולשפר בהתמדה את הבקיאיות באמנות המלחמה ואת המיומנות ביישומה".² הגדרה זאת היא תוצר של עבודת מטה שנערכה בצה"ל בשנים 2018-2020 והתמקדה בתפיסת הכשרת הקצוע ובאפיון דמותו של המפקד והקצין בצה"ל. מחקרים בנושא המקצוע הצבאי נערכו בצה"ל מאז הקמתו, ומאמר זה יתמקד בעבודות שנכתבו ופורסמו על אודותיו בשני

המקצוע הצבאי הוא כינוי כולל לתחום הידע הנדרש כדי להפעיל עוצמה צבאית וכדי לבנות אותה. בלב המקצוע הצבאי נמצאת תורת הלחימה, שהיא מכלול עקרונות וכללים המגדירים כיצד כוחות צבא מתכננים מבצעים ומנהלים אותם. בשונה ממקצועות אזרחיים, שרבים מהם מחייבים את המעוניינים לעבוד בהם לעבור הכשרה והסמכה מוכרות, נראה שהגדרתו של המקצוע הצבאי לא הוסדרה כראוי ונותרה עמומה, וכך, מדי כמה שנים נערכים בפורומים השונים דיונים בניסיון להסדירה. במפגשים אלה מוצגים, בדרך כלל, נושאים שונים העוטפים את לב המקצוע הצבאי, כך שעיקר הקשב מוסט לתחומים מסייעים ומשניים. במאמר זה אנסה להציג את ההגדרות השונות של המקצוע הצבאי, תוך בחינתו המחודשת מכיוונים שונים, ואציע להתמקד בלב המקצוע הצבאי – היסודות של החשיבה והעשייה הצבאיות לצד התורה הצבאית, כפי שנכון לעשות בצבא הנדרש להיות ערוך למבחן המלחמה בכל עת.

בית הספר למלחמה. ההגדרה העדכנית ביותר למקצוע הצבאי, כפי שמופיעה במסמכי יסוד פנים-צה"ל, היא: "מקצוע ותחום ידע מעשי שעניינם הפעלת עוצמה צבאית ובנייה באמצעות יישום אמנות המלחמה"

ההגדרה למקצוע הצבאי כפי שמופיעה ב"מונחון" המצורף לתורת ההדרכה והלמידה הצבאית, היא "מקצוע אקדמי ותחום ידע מעשי שעניינם הפעלת עוצמה צבאית ובנייה, באמצעות יישום אמנות המלחמה. כדי לרכוש את המקצוע הצבאי ולהתמחות בו יש לאמץ תכונות, ערכים, אתיקה מקצועית, תקנים, כללי התנהגות ומיומנויות הנוגעים לחשיבה ולעשייה הצבאית, להנחיל תודעת אחריות אישית וקיבוצית (קולקטיבית), משמעת ותחושת שייכות לצבא, ולשפר בהתמדה את הבקיאות באמנות המלחמה ואת המיומנות ביישומה".⁵

ההגדרה, שמדגישה כבר בפתיחה את המילים "מקצוע אקדמי", מכוונת לצורך הלגיטימי בביסוס מעמדו של המקצוע הצבאי כבעל חשיבות שאינה פחותה מכל מקצוע אקדמי אחר, ונוגעת גם באפשרות לרתום את העוסקים בו לשירות קבע ממושך, המאפשר רכישת תואר אקדמי מוכר. עמדה זאת מבטאת תפיסה בעייתית מאחר שהאקדמיה היא אמצעי ללימוד ולרכישת ידע שעשוי לשמש את העוסקים במקצוע הצבאי הלכה למעשה באותה מידה שהוא משמש בעלי מקצועות אחרים.⁶ ההכשרה האקדמית אינה ליבת העניין אלא דרך נוספת לרכוש את המקצוע הצבאי. לפיכך, במקום לעשות שימוש בהצדקה אקדמית כדי להצדיק את נחיצותו של המקצוע הצבאי ואת הצורך למסדו, היה נכון יותר להתחיל את ההגדרה במילים הבאות, שהן הן העיקר: "תחום ידע מעשי שעניינו הפעלת עוצמה צבאית ובנייה". רק אז נכון יהיה להוסיף שאחת מהדרכים האפשריות לרכישת הידע היא הלימוד האקדמי.

במסגרת הניסיון להסביר כיצד יש לרכוש את מרכיבי המקצוע הצבאי שהוגדרו, מציעה תורת ההדרכה והלמידה הצבאית שיטות ללמידה: "...נדרש כל איש מקצוע צבאי להעמיק את הידע העיוני בתחומו, להרחיב את ידיעותיו בקריאה של חומרים מקצועיים עדכניים, להשתתף בקורסים ובהשתלמויות מקצועיות ואף לכתוב מאמרים מקצועיים בתחומו. מלבד הידע העיוני, המקצועיות דורשת הבנה של הידע והיכולת

סא"ל (מיל') ד"ר דותן דרוק, חבר הקתדרה ללימודי צבא במכללות הצבאיות בצה"ל, ומנלי"ח בעוצבת עקבות הברזל

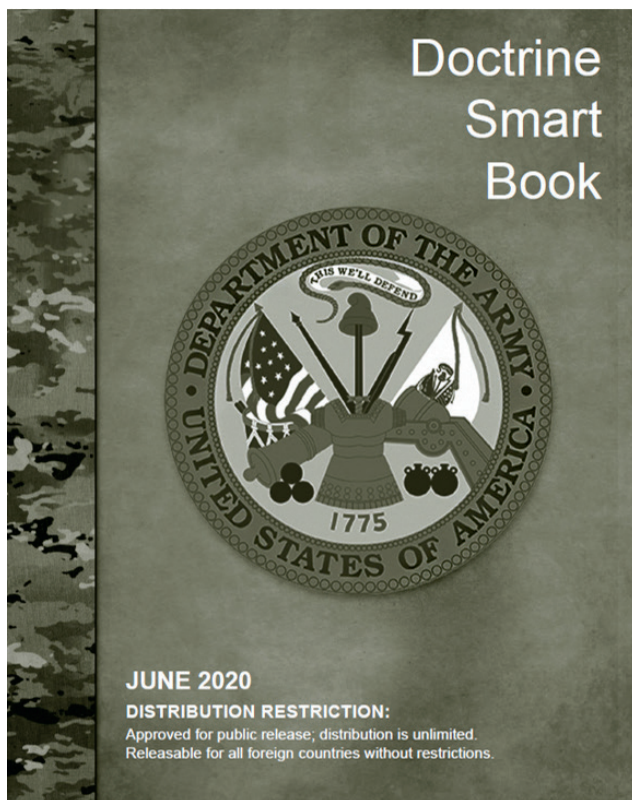
העשורים האחרונים בצה"ל, באקדמיה ובכתבי עת צבאיים.³ הפרסומים הפנים-צה"ל לייסד עוסקים בשלושה נושאים עיקריים: הגדרת המקצוע הצבאי ומרכיביו; הגדרת תוכני הלימוד בקורסי הפיקוד והמטה העיקריים בצה"ל; מסמכי היסוד הצבאיים.⁴ מהו, אם כך, "לב המקצוע הצבאי"? מקצועות רבים, אזרחיים במהותם, קשורים בצורה הדוקה לנושאים שבהם עוסק בעל המקצוע הצבאי.

את השאלה "מהו המקצוע הצבאי?" יש לבחון באמצעות כמה היבטים:

- ההגדרות השונות שניתנו למקצוע הצבאי מעל במות הפרסום השונות;
- הצגת "ילקוט הספרים" של צה"ל;
- הצגת תוכני הלימוד בהקשר הרלוונטי בהכשרות הפיקוד והמטה בצה"ל;
- בחינת רשימות הקריאה הצבאית.

במסמכים שונים בצה"ל ניתן למצוא מגוון הגדרות למקצוע הצבאי. הניסיון להגדיר אותו דומה במהותו לניסיון להגדיר כל תחום מקצועי אחר, אך העובדה שבישראל אין מסגרת אקדמית המעניקה ידע והסמכה מקצועית בנושא הותירה את מעמד ההגדרות כפנים-צה"ליות ונטולות אישור אקדמי רשמי

במסמכים שונים בצה"ל ניתן למצוא מגוון הגדרות למקצוע הצבאי. הניסיון להגדיר אותו דומה במהותו לניסיון להגדיר כל תחום מקצועי אחר, אך העובדה שבישראל אין מסגרת אקדמית המעניקה ידע והסמכה מקצועית בנושא הותירה את מעמד ההגדרות כפנים-צה"ליות ונטולות אישור אקדמי רשמי. עם זאת, כדי לאפשר פיתוח דיון במרכיבי המקצוע ומאפייניו ולבחון לצורך כך הסתייעות בתיאוריה הדנה בתחומים מקצועיים צרים, ניסו מפקדים, קציני מטה וחוקרים צבאיים, למצוא הגדרה בסיסית מחייבת למקצוע הצבאי. באופן זה נקבעו לכמה מקצועות ייחודיים הגדרות ברורות הכוללות את שם המקצוע, את סימולו המקצועי ברישום הצבאי ואת מרכיביו הניתנים למדידה, לדוגמה: נהג משאית משא כבד, מפעיל אמצעי לחימה מסוים, טייס, חשמלאי כלי שיט ועוד.

ליקוט הספרים של ארצות הברית, יוני 2020. ספרות מקצועית צבאית היא דרך נוספת לעמוד על מהותו של המקצוע הצבאי ולסקור את התחומים שהוא כולל

שיש ללמדם בכל אחד מפרקי ההכשרה האחודה. תכנים אלה כוללים את מסמכי היסוד המכונים של ארבעת נתיבי הכשרות הקצונה, היסטוריה צבאית ונושאים כלליים.⁹ ההגדרה שמופיעה במילון למונחי צה"ל מ-1998 אינה של "המקצוע הצבאי" במובנו הכללי והבסיסי, אלא עוסקת באפיון של מקצוע מסוים בתוך הצבא: "קבוצת עיסוקים בעלי מכה משותפת, הניכרים במטלות ייחודיות שנקבעו בתהליך של ניתוח עיסוקים. המקצועות מאורגנים באוגדנים, ולכל מקצוע צבאי מפורטים נתוני סף השכלה, עברית, קב"א מאפיין, פרופיל רפואי וסעיפי ליקוי".¹⁰

במאמרו "המקצוע הצבאי - בין מקצוע אקדמי למקצוע מעשי", כתב ד"ר עדו הכט: "המקצוע הצבאי הוא קודם כל מקצוע מעשי, והאנשים שנדרשים כדי לשרוד בו ולהצליח בו הם מעשיים ומחונכים לפעול בעוצמה. לידע האקדמי יש תרומה בשיפור הביצועים של אותם אנשי מעשה",¹¹ בעיקר אלה אשר שליטתם באמנות המלחמה לא באה להם כנישרון טבעי מלידה. הכט לא הציע הגדרה במאמרו אלא רצה לבטא את ההכרה שיש לתת למקצוע הצבאי, ואף הדגיש את הצורך לעשות שימוש מעשי בלימודים אקדמיים שיתמכו בעשייה הצבאית. בכך הדגיש את היותו של המקצוע הצבאי יישומי ומעשי, כזה שאינו נעוץ בבסיסו רק בלימודים אקדמיים אלא בהתמחות מעשית ובחינוך במעשה המלחמה. בהתייחסותו למאמר זה בשיחות שערכתי עימו, הציע הכט את ההגדרה הבאה, הכוללת יחד גם את הצבא וגם את המקצוע הצבאי: "צבא הוא קבוצת אנשים

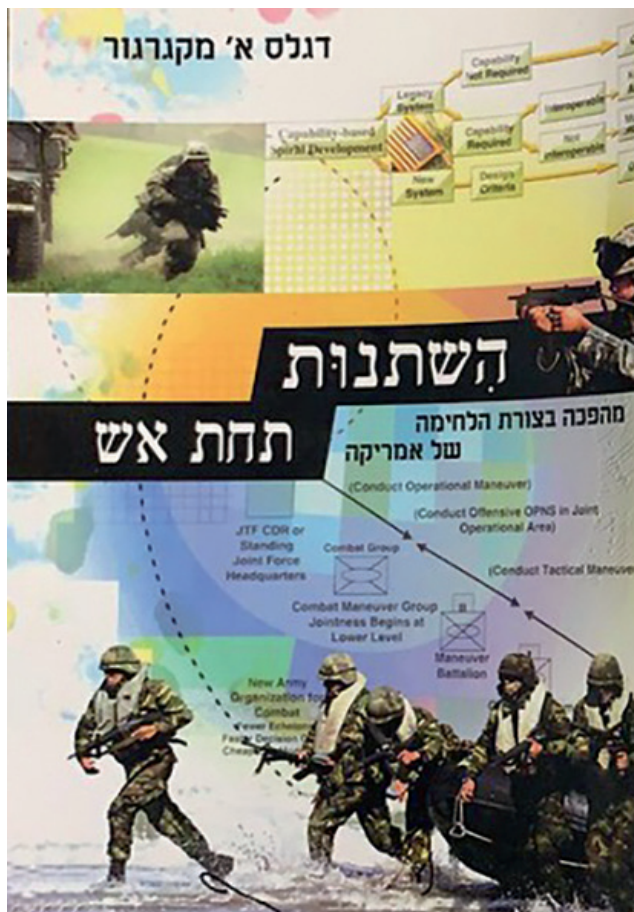
להסביר אותו. יכולת זו נדרשת כדי להתאים את הידע הקיים למצבים חדשים, והיא תנאי ללמידה חדשה ולהשתכללות".⁷ לפי הנאמר, המפקד הבכיר, שהוא כמובן בעל המקצוע הצבאי, מאחר שזהו המקצוע שבו בחר לעסוק במהלך חייו המקצועיים, נדרש לרמת הבנה גבוהה של הידע המקצועי הצבאי כדי שיוכל להתבסס עליו בכל פעולה שיידרש לעשות. תורת הלחימה אף מדגישה את הדרישה מאיש המקצוע לשכלל את פעולותיו, ולעשות שימוש בבסיס הידע המקצועי גם לצורך פיתוח ידע חדש שיוכל לשמש בנסיבות שונות מאלה שהובילו לצבירת הידע הקיים.

תורת ההדרכה והלמידה הצבאית מאפיינת את ייחודו של המקצוע הצבאי, לעומת מקצועות אחרים, בכמה היבטים. בין היתר, בעיסוק המרכזי בחיי אדם, ברשות להרוג ובחובה לסכן את החיים למען המטרה; בחוסר הניסיון המעשי בנסיבות המשתנות תדיר, במרכיב אי הוודאות המלווה את העשייה, ובמורכבות הפעולה המחייבת ומערבת ידע מקצועי מתחומים רבים ושונים. נוסף על כך, נכתב בה כי "המקצוע הצבאי, כמו כל מקצוע אחר, נדרש להשתכלל כל העת, על בסיס למידה מתמדת. הלמידה נובעת מן הניסיון הצבאי הקיים בצה"ל, מניסיונם של צבאות זרים, ממוסכמות צבאיות – כל אלה, הן בתחום המופשט והעיוני הן ביישומיו המעשיים".⁸

"המקצוע הצבאי הוא קודם כל מקצוע מעשי, והאנשים שנדרשים כדי לשרוד בו ולהצליח בו הם מעשיים ומחונכים לפעול בעוצמה. לידע האקדמי יש תרומה בשיפור הביצועים של אותם אנשי מעשה"

ההדגשה של הלמידה המתמדת איננה עניין טפל אלא ליבו של הרעיון בנוגע לפיתוח הידע המקצועי הצבאי, שאינו יכול להתקבע ולהיחתם, אלא עליו להתפתח כל הזמן. הדבר נובע מכך שמאפייני שדה הקרב, ובהם אורח הפעולה של היריבים הוודאיים והאפשריים, אמצעי הלחימה והדירקטיבה שמניח הדרג המדיני לדרג הצבאי, משתנים כל העת ומחייבים התאמה מתמדת. הצורך ללמוד מניסיונו הצבאי של צה"ל מובן, אך יש לשים לב לפערים רבים המתלווים לאופן ההנגשה של חומרי הלימוד, בהם דרכי הפרסום של לקחי המבצעים והמלחמות של צה"ל, מידת נגישותם למפקדים ולקציני מטה וכמובן ההיקף והאופן שבו הם נלמדים בהכשרות הצבאיות השונות, ובעיקר בהכשרות הדרג הבכיר בצה"ל. באופן דומה, ברור הצורך ללמוד מניסיונם של צבאות זרים, אך ניכר כי צורך זה מוזנח וכמעט אינו מיושם, עד שמספרם של מבצעי הכוחות הזרים הנלמדים בהכשרות הצבאיות אפסי. בכל הנוגע לצבאות הזרים, ההסתפקות היא לרוב בלימוד תמציתי של עיקרי התפיסות שגובשו בהם, בעיקר בצבא ארצות הברית, אך ללא כל העמקה וחקירה משמעותית שניתן היה ללמוד מהן משהו מועיל לצורכי הדרג הבכיר של צה"ל.

בטיטסה של המילון למונחי תורת הלחימה מ-2014 הוגדרו תוכני המקצוע הצבאי כך: "תכנים מתחומי המקצוע הצבאי

הספר השתנות תחת אש. אחת הדרכים להעמקת הזהות המקצועית של המשרתים בצה"ל, ובעיקר של מפקדיו, היא פקודת הרמטכ"ל רא"ל אביב כוכבי בנושא קריאת ספרות מקצועית בצה"ל

הצבאית בהקשר רחב של צבאות מהעולם, מדינות בעלות תפיסות ביטחון שונות וכדומה.

הנחיות הפעולה – הקניית מיומנות מעשית ולימוד של מגוון טכניקות, תרגולות והוראות מקצועיות הקשורות באופן ההפעלה של כוחות ואמצעים כנגזרת מתורת הלחימה.

ניסויים חשיבתיים ומעבדות קרב – לימוד מעמיק, פיתוח ושכלול שיטות לבחינת אמצעי לחימה, תורות לחימה וארגון של הכוחות כחלק מתהליך ההכנה של הצבא לקרבות עתידיים. לאיש המקצוע הצבאי, לשיטתו של עמידורו, שבעה סממנים מובהקים:²¹ ידע ייחודי, מיומנות ניכרת, השתכללות והשתפרות מתמדת, יכולת למידת "דבר מתוך דבר" והסקת מסקנות לעתיד על סמך הקיים, אתיקה, יכולות אישיות והתנהגות ראויה, ניסיון.

הייחודיות של המקצוע הצבאי ניכרת לפי עמידורו בשלושה מאפיינים עיקריים:

- יצירתיות המאפשרת להקיש מנסיבות קיימות על התפתחויות אפשריות, טכנולוגיות ואחרות, בשדה הקרב העתידי ובסביבה המבצעית המשתנה כל העת.
- מנהיגות המחייבת טוטליות - אנשי צבא נדרשים להיות נכונים להרוג ולהיהרג בכל עת, ואף לשלוח כוחות למשימות שמהן אין ודאות שכולם ישובו.

מאורגנים ומצוידים לניהול לחימה (כלומר, הפעלת אלימות וספיגת אלימות). המקצוע הצבאי הוא כל מה שצריך כדי שהצבא הזה יצליח במשימתו זו כשמהות העניין היא הפעלה יעילה של אלימות, צמצום הנזק שגורמת האלימות של האויב ותפקוד מיטבי למרות ההיפגעות מאלימות זו.¹²

פרופ' עוזי בר-שלום הציע הגדרה כללית למקצוע הצבאי, המאפשרת מבט רחב מאוד על מקצוע זה: "המקצוע הצבאי הוא אוסף של תכונות, כללים ומוסכמות הנוגעים לעשייה צבאית ומשותפים לקבוצת העוסקים במקצוע זה. ככל גוף מקצועי, לאנשי המקצוע הצבאי יש מונופול על תחום דעת מסוים, והם הקובעים את הכללים ליישומם".¹³ בר-שלום סקר בקצרה את התמורות שחלו במקצוע הצבאי, והסביר את הייחודיות של תופעת המקצוע הצבאי בצה"ל ובחברה הישראלית בכך שצה"ל אינו צבא מקצועי בהגדרתו ה"יבשה" כפי שמקובלת בעולם, אלא צבא מיליציוני - "צבא העם" - ולכן יש השפעה גם על הגדרת המקצוע הצבאי ובעיקר על הגדרת העוסקים בו, כאנשי מקצוע שזה משלח היד שלהם. הקמת המלט"ק (המכללה לפיקוד טקטי) ביולי 1999 נועדה לחזק את המרכיב של הכשרה מקצועית עבור מפקדים בצה"ל, והמהלך המשיך את הקו שהחל כעשור קודם לכן, עם השינויים שהוכנסו במבנה ההכשרה בקורס לפו"ם בצה"ל - והוספת תוכנית "ברק" שיועדה למפקדים קרביים ביבשה במהלך קידום מדרג רס"ן לסא"ל, לפני מינוים למג"דים ביבשה. מהלכים אלה היוו חלק מניסיונות לבסס ולמסד את ההכשרות למקצוע הצבאי ברמה אקדמית, בדומה למה שהושג במב"ל (המכללה לביטחון לאומי), שהוסמך להעניק תואר שני במסגרת בית הספר למדעי המדינה באוניברסיטת חיפה, בתחום הביטחון הלאומי.

"צה"ל 2000" וחזון המקצוע הצבאי

במסגרת עבודת המטה שנערכה לקראת גיבוש מסמך "צה"ל 2000"¹⁴ שהוביל הרמטכ"ל דאז רא"ל שאול מופז, קידם מפקד המכללות הצבאיות באותה תקופה, אלוף יעקב עמידור, את הדיון על המקצוע הצבאי,¹⁵ בעיקר בהקשר של הפיקוד הצבאי כמקצוע.¹⁶ כדי לאפשר את מימושו של חזון "צה"ל 2000" ולהנהיג שינוי שיביא את צה"ל לפעול בצורה אפקטיבית יותר בסביבה טכנולוגית עתירת ידע,¹⁷ נדרשה הוועדה שבראשה עמד עמידור לדון במקצוע הצבאי ובהכשרה שהוא מחייב.

במאמר "מהו הידע המקצועי בצבא?"¹⁸ הדגיש עמידור את חשיבות השילוב שבין מדע הלחימה והפיקוד ובין אמנות המלחמה, ואת הצורך בהקניית ידע והשכלה צבאית לאנשי צבא ובעיקר למפקדים. לפיו יש ליישם בשדה הקרב את עקרונות המקצוע על בסיס הניסיון האנושי במלחמות, כפי שעוצבו והתפתחו במהלך השנים. עמידור הציע לחלק את מכלול הידע הצבאי לחמישה סוגים:¹⁹

היסטוריה צבאית – לימוד קרבות העבר והאופן שבו חשבו ופעלו המפקדים בקרבות עבר לצורך שכלול הידע, פיתוח ויישומם בשדה הקרב העתידי.

תיאוריה צבאית – הטמעת כללים ועקרונות של העשייה הצבאית שפיתחו חוקרים והוגי דעות בעקבות לימוד מעמיק של המעשה הצבאי בנסיבות משתנות ובתקופות שונות.

תורת הלחימה (הדוקטרינה)²⁰ – הכרת התפיסה והתורה הצבאית המיישמת, הלכה למעשה, את הכללים של התיאוריה

• יכולת לקבל החלטות במהירות, גם בתנאי שהייה מרוחקים, ובמנותק מאחרים, בשדה הקרב.
לפיכך, המקצוע הצבאי מחייב מפקדים "בעלי אופי מיוחד, כדי שיוכלו לעמוד ברף הדרישה המקצועית בעת מבחן. הם חייבים להיות: בעלי יכולת ורצון ללמידה מתמדת, אומץ לב קרבי ומנהיגותי, יכולת להניע אנשים, כושר עמידה בלחצים במשך זמן רב ויכולת לקבל החלטות במצבים של אי-ודאות ושל בלבול".²² אף שטענתו של עמידור מופנית בעיקר כלפי הפיקוד הקרבי, הרי יכולות ומאפיינים אלה נדרשים גם מקציני מטה, ואם תושמט המילה "קרבי" לאחר "אומץ לב" נקבל תיאור ראוי לאופיו של המפקד והקצין במטה.

"ילקוט הספרים" של צה"ל

ספרות מקצועית צבאית היא דרך נוספת לעמוד על מהותו של המקצוע הצבאי ולסקור את התחומים שהוא כולל. ככל צבא בעל מערכת סדורה של מסמכי יסוד ביטחוניים וצבאיים המגדירים את היסודות, את העקרונות והכללים לבניית החשיבה, הרעיונות, ההחלטות והעשייה בתחום הביטחוני ובתחום הצבאי,²³ גם צה"ל אחראי לכתיבתם ולפרסומם של מסמכי יסוד צבאיים המפרטים תפיסות, תורות צבאיות ותוכניות.²⁴ התפיסה המרכזית בצה"ל מוגדרת כ"רעיון המרכזי (הגישה הכללית) של המפקד והיחידה למילוי תפקידם ולהתמודדות עם משימותיהם ועם האתגרים הניצבים בפניהם".²⁵ התורה הצבאית כוללת "עקרונות וכללים המכוונים את החשיבה והעשייה הצבאית. היא התשתית וקנה המידה לגיבוש רעיונות ולעשייה מקצועית, להערכתם ולשיפוטם. זאת בכך שהיא מספקת שפה משותפת (מונחים ומושגים) ושיטות לחשיבה על תופעת המלחמה (המצאיות של העיסוק הצבאי) ולחקירתה".²⁶ לכן, בחינה של מסמכי היסוד הצה"ליים, ובעיקר מסמכי התורה הצבאית, יכולה לענות על השאלה - מהו המקצוע הצבאי?

צה"ל אינו צבא מקצועי בהגדרתו ה"יבשה" כפי שמקובלת בעולם, אלא צבא מיליציוני - "צבא העם" - ולכך יש השפעה גם על הגדרת המקצוע הצבאי ובעיקר על הגדרת העוסקים בו, כאנשי מקצוע שזה משלח היד שלהם

מפת פרסומי התורה הצבאית של צה"ל גדולה ומסועפת בהתאם לתחומי האחריות שהוגדרו על-ידי המפקדה הכללית לכיסוי כל תחומי העשייה הצבאית. בבואנו להסביר את המונח "מקצוע צבאי" נכון יהיה לעשות שימוש במפת התורה הצבאית שפורסמה על-ידי חטיבת תורה והדרכה באמ"ץ.²⁷ מסמכי התורה הצבאית כוללים ארבע רמות:²⁸

1. **יסודות החשיבה והעשייה הצבאית** - זוהי תורת הבסיס לכל העשייה הצבאית ולפיכך משמשת כהגדרה הבסיסית למקצוע הצבאי. ביסודות החשיבה והעשייה צבאית נכללים הפרסומים הבאים: עקרונות המלחמה; אבני היסוד של העשייה הצבאית; מסמכי היסוד הביטחוניים והצבאיים;

אחריות וסמכות בצה"ל; אתיקה - רוח צה"ל, שבועת החייל; המילון למונחי צה"ל. פרסומים אלה מניחים את הבסיס לשפה המשותפת בצה"ל ומגדירים את תחומי העשייה הצבאית במונחים כלליים ומופשטים, שברמות הפרסום הבאות מקבלים פירוט שניתן ליישמו בבניין הכוח הצבאי ובהפעלתו. היקפו הרחב של המקצוע הצבאי מבוטא היטב במסמכים אלה, ובעיקר במסמך "אבני היסוד של העשייה הצבאית"²⁹ שמטרתו להסביר את הגורמים הבסיסיים המשפיעים על המעשה הצבאי בהפעלת הכוח הצבאי ובבניינו.

2. **התורות הבסיסיות הכלליות** - בצה"ל נקבעו כמה תורות בסיסיות, לפי התחומים העיקריים המסייעים בארגון הצבא, בהפעלתו ובבניין כוחו: מבצעים; פיקוד ושליטה; מידע (כולל מודיעין); מנהל כוח אדם צבאי; ההדרכה הצבאית; לוגיסטיקה; ארגון הצבא. מסמכי יסוד אלה מגדירים את היסודות המקצועיים המעשיים לצורכי העיסוק הצבאי ומבטאים את המשמעויות העיקריות הנובעות מהמסגרת התיאורטית הכללית שנכתבה ב"יסודות החשיבה והעשייה הצבאית". בהתאם לכך ניתן לקבוע שהמקצוע הצבאי כולל את היסודות של העשייה הצבאית ואת המשמעויות העולות בנוגע לאופן שבו מופעלת ונבנית העוצמה הצבאית.

3. **התורות הבסיסיות התחומיות** - פירוט של תחומים מסוימים בתורות הבסיסיות הכלליות, ככל שאלה נדרשים לצורך הבאתם לרמת יישום מתאימה. לתורות הבסיסיות התחומיות אין רשימה כפי שיש לתורות הבסיסיות הכלליות אלא הן מותאמות לתחומים שנדרשים לפיתוח ולפירוט מתוך תורות אלה. לדוגמה, התורה הבסיסית התחומית "הפעלת האש" היא פירוט של התורה הבסיסית "מבצעים" בכל הקשור להפעלת האש למבצעים, תוך שהיא מפרטת גם נושאי פיקוד ושליטה, ארגון, לוגיסטיקה ומידע הקשורים להפעלת האש במבצעים. במסמך המפרט את מפת מסמכי היסוד שחטיבת תורה"ד מפרסמת בשם הרמטכ"ל פורטו התורות הבסיסיות התחומיות לפי התורות הבסיסיות הכלליות העיקריות, ובכך ניתן לשייך לתחומים העיקריים של המקצוע הצבאי.

4. **רמות הפרסום הנוספות** - אלה הן הוראות מקצועיות שמפרסמת חטיבת אמ"ץ-תורה"ד וכוללות הרחבה של נושא מסוים בתורה הצבאית או עדכון חלקי בתורה כפי שהוזכר לעיל. על כך נוסף מדרג תורות בהתאם לסכמות הזרועות, האגפים והחילות או המערכים המקצועיים³⁰ בצה"ל, והוא מאורגן באופן זהה לזה של התורות הבסיסיות: תורות ראשיות כלליות, תורות ראשיות תחומיות והוראות מקצועיות משלימות.

במאמר העוסק בפיתוח חשיבה ביטחונית-צבאית בצה"ל הדגישו הכותבים, גבי סיבוני, יובל בזק וגל פרל פינקל, את התורה הצבאית כבסיס המקצוע והידע הצבאיים: "ליבת הידע של ארגונים צבאיים מאורגנת באמצעות התורה שלה, מהרמות הגבוהות ביותר - ממסמכי הביטחון הלאומי ועד טכניקות ונהלים ברמה הנמוכה. מסמכים אלה מהווים את תשתית הידע שנצבר מניסיונו של הארגון ומניסיונו של אחרים, הם המשמשים את אנשי המבצעים בבואם לפתח תפיסות ותוכניות מבצעיות מול בעיות שמציב שדה הקרב, והם מהווים את הבסיס לבניית העוצמה הצבאית ולפיתוח היכולות לנוכח

נובמבר 2019, רא"ל אביב כוכבי בסיור בגזרת אוגדת עזה. הדיון על המקצוע הצבאי ימשיך להתקיים ואף צפוי להתעצם בעקבות שינויים משמעותיים במאפייני הלחימה ובמטרות שעל צה"ל להשיגן (צילום: אתר צה"ל)

לפי הכשירויות הנדרשות מממלאי התפקידים המיועדים. אחת הדוגמאות לדיון במהות המקצוע ובהכשרה הנדרשת עבורו מצויה בעיקרי השיח שערך ב־2011 מפקד המכללות הצבאיות דאז אלוף (מיל') גרשון הכהן.³² הפרסום זימן התייחסויות מגורמים שונים, ובהם פרופ' ארנון סופר מאוניברסיטת חיפה שגם לימד במכללה לביטחון לאומי.³³ הכהן וסופר ניסו, כל אחד בנפרד, להגדיר מה נדרש ללמוד מי שעוסק בביטחון הלאומי, מהי מהות המקצוע "ביטחון לאומי", מהם מרכיביו, ומכאן, מהם התכנים והכשירויות שיש ללמד במב"ל. הכהן, שהגיע מתוך המערכת הצבאית, כיוון בעיקר למפקדים בכירים מצה"ל, ואילו סופר התבונן בנושא בראייה רחבה יותר, מדינית-ביטחונית, והציע מגוון הצעות לתכנים בהיבטים שאינם צבאיים במהותם. בדוח מעקב ליישום ממצאי הביקורת והתיקונים הנדרשים דיווח צה"ל שנעשו שינויים בתוכני ההכשרה במב"ל ואכן הוקמה ועדה מייעצת, שכללה אנשי אקדמיה וממלאי תפקידים בכירים ממשרדים מתאימים בממשלה ומן המועצה לביטחון לאומי.³⁴ דוח 57א' של מבקר המדינה שפורסם בדצמבר 2006 הביא למינויה בינואר 2007 של ועדה בראשותו של ח"כ אפי איתם, שנדרשה לבחון את הכשרת הפיקוד הבכיר בצה"ל. בין השאר, הוועדה המליצה ש"המקצוע הצבאי ברמה הבכירה חייב להיכלל בין המקצועות הנלמדים ברמה האקדמית ובמסגרת מוכרת שתעניק תארים בתחום המקצוע הזה".³⁵

לאחר מלחמת לבנון השנייה ובעקבות פרסום דוחות הביקורת של מבקר המדינה ודוח הביקורת הפנימית בצה"ל, נעשתה בשנים 2010-2013 עבודת מטה בהובלת חטיבת תוה"ד, להסדרת תוכני הכשרות הקצונה וליצירת רצף התכנים בהכשרות האחודות, או בחלק המשותף בהכשרות הלא אחודות. המטרה הייתה לחלק את לימוד הנושאים המקצועיים

אתגרי המציאות העתידית".³¹ לפיכך, בבחינת יסודות המקצוע הצבאי בהקשר של ארגון וצורות חשיבה, הרי התורה הצבאית היא היסוד האיתן והזהות המקצועית של הארגון. חשוב לזכור כי לנוכח השינויים שחלים במעשה המלחמה נדרשת התורה הצבאית בבחינה מתמדת, ויש לעדכנה בהתאם להתפתחויות, באופן שיתאים להכוונת הצבא לעבר מטרותיו ולאופי המטלות שהוא נדרש לבצע.

לפי "ילקוט הספרים" של צה"ל, יסודות החשיבה והעשייה הצבאית המפורטים במסמכים הצבאיים הרשמיים הם הבסיס למקצוע הצבאי, לתיאוריה שמשמשת לו תשתית ולעקרונותיו. מדובר בשש אבני יסוד - מלחמה; אדם; עוצמה; שדה הקרב; זמן; מידע - שכל אחת מהן נסמכת על ידע תיאורטי בעל משמעות מיוחדת למעשה המלחמה, ובשל כך הן חלק חיוני מהמקצוע הצבאי. את ארגון המבנה של המקצוע הצבאי יש לערוך לפי ארגון מסמכי היסוד בצה"ל, ובעיקר בהתאם לשתי הרמות העליונות הכוללות את עיקריו. בהתאם לכך יוגדרו רמות הידע הנדרשות בתכנים הרלוונטיים מכל בעל מקצוע צבאי.

מה לומדים בהכשרות בצה"ל?

אפשר לטעון כי הדיון בתוכני ההכשרות בצה"ל הוא דיון אלמותי מסיבות שונות. סיבה אחת ובסיסית היא הצורך לבחון את תוכני ההכשרות לנוכח השתנות המאפיינים של מעשה המלחמה והמטרות שהצבא יידרש להשיג בסוגי העימות השונים. סיבה נוספת היא החדשנות והיצירתיות שנוקטים לעיתים מפקדים, בעיקר בעת כניסתם לתפקיד הפיקודי. הסיבה השלישית היא השתנות התורות הצבאיות, כלומר המסד המקצועי של הצבא, שדורשת את עדכון תוכני ההכשרות.

ההכשרות המתקיימות בצה"ל מופרדות בהתאם ליעדן - הכשרה לדרג או הכשרה לתפקיד - ותוכניהן נקבעים, ככלל,

ובו הגדרות הידע הנדרש בתוכני המקצוע הצבאי, פירוט נושאי הלימוד והכוונה ומיקוד במקורות ללימוד תכנים אלה, כהשלמה להוראה מקצועית.³⁹ התכנים והשיטות ללימוד מופיעים במנחה בטבלה בת ארבע עמודות, כמפורט בטבלה העיון בתוכני ההכשרה למפקדים מציג תשובה ברורה לשאלה "מהו המקצוע הצבאי?", ותשובה זאת זהה לתשובה שהתקבלה מהעיון ב"ילקוט הספרים" של צה"ל, והיא שמסמכי היסוד הביטחוניים והצבאיים בכללותם, ובעיקר "יסודות החשיבה והעשייה הצבאיים" ו"התורות הבסיסיות הכלליות", הם המגדירים את עיקרי המקצוע הצבאי ומבטאים את הפרשנות של ההגדרה שנכתבה בספרות התורה הצבאית: "מקצוע אקדמי ותחום ידע מעשי שעניינם הפעלת עוצמה צבאית ובניינה, באמצעות יישום אמונות המלחמה".⁴⁰

בהתאם לסוג ההכשרה הנדרשת וברמה שונה, בהתאם לרמת הדרג המיועד. עבודת מטה זאת עודכנה³⁶ במהלך השנים לנוכח השינויים במאפייני הלחימה, בתורה הצבאית ובקורסים בצה"ל, אך נראה כי לב העבודה והאמירה המרכזית שלה לא השתנו במידה רבה.

יובל בזק, שכתב מאמר נוקב על הצורך להתאים את צה"ל לאתגרי העתיד, טען שיש לעשות את השינוי מבחינת פיתוח מסלולי המפקדים, הקניית הכלים המתאימים וכדומה, אבל לא עסק בליבה של השאלה מהו המקצוע הצבאי, ומה ממנו יש ללמד את המפקדים בצה"ל כדי להפוך את הצבא למקצועי יותר.³⁷

בעקבות עבודת המטה פרסמה ב־2016 חטיבת תוה"ד "מנחה ללימוד תוכני המקצוע הצבאי בהכשרות הקצונה האחדות"³⁸

מתוך "מנחה ללימוד תוכני המקצוע הצבאי בהכשרות הקצונה האחדות"

הנושא	נושאי המשנה - פירוט הנושאים הנדרשים ללמידה מתוך הנושא הרחב, כלומר, מענה על השאלה - מה צריך ללמוד?	שאלות מנחות ללימוד הנושא המאפשרות למקד את הלמידה ולתת מענה לשאלה - מה צריך לדעת הלומד?	מיקוד במקורות - הפניות מדויקות למקורות מתוך מסמכי היסוד של צה"ל, חוקי המדינה, ספרים בנושאים צבאיים והיסטוריה
יסודות החשיבה והעשייה הצבאית (אבני היסוד, עקרונות המלחמה, מסמכי היסוד וכדומה)	הקניית מושגים בסיסיים והיכרות עם החשיבה הצבאית. המקורות העיקריים הם מסמכי היסוד הצבאיים הרשמיים – הקצין בצה"ל, אבני היסוד של העשייה הצבאית, מסמכי היסוד הביטחוניים והצבאיים, חוק השיפוט הצבאי ועקרונות המלחמה.		
התורות הבסיסיות הכלליות (מבצעים, פיקוד ושליטה, מנהל כוח אדם צבאי, הדרכה צבאית, לוגיסטיקה, מודיעין, מידע ומבצעי מידע)	לימוד מעמיק של לב המקצוע הצבאי, המשמש כתשתית המקצועית לעוסק במעשה המלחמה. לצד כל נושא נרשמו המקורות העיקריים שמהם נדרש ללמוד. חומר הלימוד העיקרי הוא ספרי התורה הצבאית, לרבות הפניות לספרי תורה בסיסית תחומית ואף הוראות מקצועיות.		
היסטוריה צבאית מקצועית	ההיסטוריה הצבאית המקצועית הרלוונטית תשולב בלימוד תחומי המקצוע הצבאי. התקופות והקרבנות שהובאו כבסיס לחלק זה: מלחמות וקרבות העת העתיקה (סנחריב, מרתון, קנה, קרני חיטין וכד'); מלחמות וקרבות העת החדשה (טרפלגר, צרפת-ספרד, רוסיה-צרפת, ווטרלו, גטיסבורג, יפן-רוסיה וכד'); מלחמות העולם הראשונה והשנייה (מלחמת החפירות, טקטיקת החי"ר הגרמני ב־1918, מלחמת בזק בסדן 1940, מוסקבה, סטלינגרד, קורסק, עלאם חלפה, אל-עלמיין, גן שוק וכד'); מלחמות ישראל (מבצעי מלחמת העצמאות, פעולות התגמול, מלחמת סיני, מלחמת ששת הימים, מלחמת ההתשה, מלחמת יום הכיפורים, מבצעים בלבנון 1973-1982, מלחמת לבנון הראשונה וכו'); התפתחות מבנה צה"ל (סוגיות בבניין הכוח של צה"ל מאז הקמתו); הגות צבאית (מהי ומה השימוש בה? פולר, סון צו, וגטיוס, מקיאווולי, ז'ומיני, מאהן, קולום, דואה, טוכצ'בסקי, לידל הארט, בן-גוריון).		
דיני הלחימה ודוברות צבאית	השפעת דיני הלחימה והדוברות הצבאית על תכנון וניהול מבצעים. בנושא זה דנים גם בתחום התודעה.		

הפקודה לקרוא!

אחת הדרכים להעמקת הזהות המקצועית של המשרתים בצה"ל, ובעיקר מפקדיו, היא פקודת הרמטכ"ל רא"ל אביב כוכבי בנושא קריאת ספרות מקצועית בצה"ל.⁴¹ הרמטכ"ל החליט על "ספר חובה" מטעמו לקצינים בדרגת סא"ל ומעלה (בשנים 2019-2020 היה זה **השתנות תחת אש** מאת דגלס א' מקרגור) ועל חובת צפייה בסדרה התיעודית "לא תשקוט הארץ" על כל ארבעת פרקיה, של תאגיד השידור הציבורי. כמו כן, הנחה רא"ל כוכבי את מפקדי הזרועות והאגפים לפרסם פקודות דומות בנוגע לחובת קריאה של ספרות מקצועית נוספת בהתאם לבחירתם, פעם בשנה לכל הפחות. חטיבת תה"ד פרסמה מסמך שפירט את פקודת הרמטכ"ל, ובו הצעה למפקדים הכוללת רשימת ספרים מומלצת לקריאות חובה של הפקודים. במסמך נקבעו שלוש רמות של "ספרות חובה" מקצועית: "שכבת הבסיס", הכוללת את ספרות התורה הצבאית התקפה הקשורה לתפקיד ולדרג מתאימים. הרמה השנייה היא "ספרות חובה" מקצועית, שכל מפקד זרוע או אגף קובע כקריאה מחייבת לפקודיו בהתאם לדרג שבו הם ממלאים תפקיד, והרמה השלישית היא "ארון הספרים המטכ"ל", המיועדת למשרתים בקבע.

מעיון ברשימת הספרים המומלצים למפקדים על-ידי חטיבת תה"ד עולה כי הם משמשים בעיקר לעיון נוסף ולמתן דוגמאות היסטוריות לנושאי התורה הצבאית בכל הקשור לאבני היסוד של העשייה הצבאית. לדרג הקצונה הזוטרה והנגדים הומלצו ספרים בנושאים כלליים כגון **מנהיגות צבאית** של חיים לסקוב, **מסכת הפיקוד** של ג'ון קיגן, **יחוד ויעוד** של דוד בן-גוריון, **שטח הריגה** של פרדריק דאונס. לדרג המ"פ ומקביליו הומלצו ספרים שעשויים לשמש "קפיצת מדרגה" במקצוע הצבאי, וכן ספרים המתארים מבצעים של דרג פלוגתי כגון **פלוגה ד'** של מרדכי גור, **חיל הרגלים תוקף** של ארווין רומל, **מדוע איננו לומדים מן ההיסטוריה** של לידל הארט, **מנהיגות ופיתוח מנהיגות** של איציק גונן ואליאב זכאי. באופן דומה פורסמו המלצות לספרות צבאית לדרג המג"ד, המ"ח"ט, מפקד האוגדה ומקביליהם בזרועות ובאגפים.

ההסבר שנתן דובר צה"ל לכתבים הצבאיים⁴² לעניין פקודת הרמטכ"ל בנושא קריאת ספרות מקצועית בצה"ל מדגים היטב בעיני מהם המרכיבים הנדרשים למקצוע הצבאי - "המקצוע הצבאי מחייב ידע בנושאים מגוונים: היסטוריה והיסטוריה צבאית, טקטיקה ואסטרטגיה, מנהיגות, ניהול וכוח קבלת החלטות, פיקוד ושלטה, פסיכולוגיה, לוגיסטיקה, טכנולוגיה ועוד".⁴³ פקודת הרמטכ"ל והפיכת קריאת הספרות המקצועית לחובה, חיזקו הלכה למעשה הן את הגדרת המקצוע הצבאי כפי שעולה מספרות התורה הצבאית, והן את חיזוק ההזדהות של המשרתים, ובעיקר המפקדים, עם המקצוע הצבאי - שליחות לצד משלח יד.

סיכום

המקצוע הצבאי הוא מקצוע ככלל מקצוע המוכר בעולם התעסוקה והאקדמיה, וכולל ידע עיוני ומעשי הנדרש כדי להפעיל עוצמה צבאית ולבנות אותה, כפי שמפורט בהגדרתו העדכנית בתורה הצבאית התקפה (2019) בצה"ל: "מקצוע אקדמי ותחום ידע מעשי שעניינם הפעלת עוצמה צבאית ובניינה, באמצעות יישום אמנות המלחמה. כדי לרכוש את המקצוע הצבאי ולהתמחות

בו יש לאמץ תכונות, ערכים, אתיקה מקצועית, תקנים, כללי התנהגות ומיומנויות הנוגעים לחשיבה ולעשייה הצבאית, להנחיל תודעת אחריות אישית וקיבוצית (קולקטיבית), משמעת ותחושת שייכות לצבא, ולשפר בהתמדה את הבקיות באמנות המלחמה ואת המיומנות ביישומה".⁴⁴ עם זאת, נכון היה להקדים את הגדרתו כתחום ידע מעשי להגדרתו כאקדמי שכן אין הוא נבחן בהישגים מדעיים בעולם האקדמי, אלא בניצחון במלחמה.

ליבו של המקצוע הצבאי הוא יסודות החשיבה והעשייה הצבאית והתורה הצבאית כפי שאלה הוצגו במאמר מזווית שונות. המקצוע הצבאי אורגן לתחומים ולמרכיבים מפורטים שאותם נדרשים ללמוד בהכשרות המתאימות המפקדים וכלל החיילים בצה"ל, בהתאם לדרגתם ועיסוקם. המקצוע הצבאי נלמד בהכשרות השונות בצה"ל בצורה סדורה, וכמובן גם במהלך ביצוע התפקידים של המשרתים בצה"ל, שהרי הלמידה מתבצעת כל הזמן ואינה שמורה רק למקרה של למידה מוסדית. לכן, בהכשרות הסדורות בצה"ל יש להקפיד על לימוד ליבת המקצוע הצבאי והתחומים המסייעים לו, ולוודא באופן שוטף כי נושאי הלימוד אינם מוסטים לתחומים המסייעים ולמעטפת אלא מתכנסים לליבת המקצוע עצמו. התאמת תוכני ההכשרות, רצף ההכשרות ובחינה ביקורתית שלהן, הן באופן שוטף והן לאחר אירועים משמעותיים חריגים, הם נושא הדורש עיון מעמיק כשלעצמו.

הדיון על המקצוע הצבאי ימשיך להתקיים ואף צפוי להתעצם בעקבות שינויים משמעותיים במאפייני הלחימה ובמטרות שעל צה"ל להשיגן. דוגמה לשינוי כזה עומד לפתחנו לנוכח פרסומה של תפיסת ההפעלה החדשה של צה"ל,⁴⁵ והגישה של לחימה רב-ממדית שעשויה להביא לשינוי יסודי בארגון ובאופן הפעולה של צה"ל.

למרות השינויים שנעשו בעבר וייעשו בעתיד הרי ליבו של המקצוע הצבאי נותר בעינו, וצפוי שכן ייוותר גם בעתיד. לפיכך הצעתי היא לעדכן את הנוסחים השונים של ההגדרות ולגבש הגדרה אחת מוסדרת ומקובלת של המקצוע הצבאי, ברוח זאת: המקצוע הצבאי בצה"ל - תחום ידע מעשי שענייניו הפעלת עוצמה צבאית ובניינה, באמצעות יישום אמנות המלחמה; ליבו הוא יסודות החשיבה והעשייה הצבאית והתורה הצבאית, ועיקרו מביא לידי ביטוי את ההתאמה של מקצועות ותחומים לצורך המעשה הצבאי. את המקצוע הצבאי ניתן לרכוש גם באמצעות לימוד אקדמי, והוא גם מקצוע אקדמי בפני עצמו. המקצוע הצבאי בצה"ל נרכש באמצעות השתתפות בהכשרות שונות בהתאם לתפקיד שאליו מיועד המשרת בצבא, ולכשירות הנדרשות ממנו בתפקיד ובדרג מסוימים. ההכשרות העיקריות בצה"ל מבוצעות בבסיסים ייעודיים להכשרה כמו בית הספר לקצינים, המכללה לפיקוד ולמטה ואחרים. חלק מההכשרות כוללות גם הכשרה אקדמית כפי שנעשה בקורסי הטיס והחובלים, במכללה לפיקוד טקטי ובבית הספר למלחמה במכללות הצבאיות.

ברצוני להודות לפרופ' עוזי בן-שלום, לד"ר עדו הכט, לסא"ל (מיל') דביר פלג ולחיה שלום על ההערות המועילות.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

